

SZILÁGYINÉ DR. FÜLÖP Erika

A GAZDASÁGI KAMARÁK SZOLGÁLTATÁSAINAK SZEREPE A VÁLLALKOZÁSFEJLESZTÉSBEN

– BOKIK ESETTANULMÁNY

Hazánk uniós csatlakozását megelőzően nagy hangsúlyt kapott a politikai és az üzleti szint közti úgynevezett köztes (mezo) szféra tevékenységének vizsgálata, melynek szereplői a gazdasági kamarák is. Az empirikus felmérés készítésének kettős magyarázata van: egyrészt ismét előtérbe kerültek e szervezetek, mert az állam gazdasági szerepvállalásának csökkentéséhez szükség lenne a gazdasággal összefüggő közfeladatok egy részének, a köztisztviselési formában működő gazdasági kamarák által történő ellátására. Másrészt a gazdasági kamarák stratégiája („*ha a kamara nem lehet mindenkié, akkor legyen rang az odatartozás*”) magában foglalja a *személyes törődés* igényét is, tehát folyamatosan vizsgálni kell, hogy a tagok milyen szolgáltatásokat vesznek igénybe, és ez alapján szükséges-e változtatni, fejleszteni ezeket. A felmérés eredményeképpen egy új, komplexebb szolgáltatási rendszer kerülhet kialakításra, mely alapján a kamarának lehetősége nyílik személyre szabottabb szolgáltatások kialakítására.

Kulcsszavak: érdekképviselő, gazdasági kamarák, kamarai modellek, kamarák feladatai

Hazánk számára elsődleges feladattá vált a gazdaság – elsősorban a kis- és középvállalkozói szektor – megerősítése, stabilizálása. E feladatban partnerek lehetnek a gazdasági kamarák, mert hálózatszerű működésük kihasználásával alkalmassá válhatnak arra, hogy olyan hasznosítható adatokkal, információkkal rendelkezzenek, amelyek segítik a gazdaság fejlesztését érintő kormányzati intézkedések, stratégiák előkészítését. A vállalkozások érdekképviselőjében pedig a kormányzat legjelentősebb partnereivé válhatnak.

A gazdasági kamara fogalma, elméleti háttere

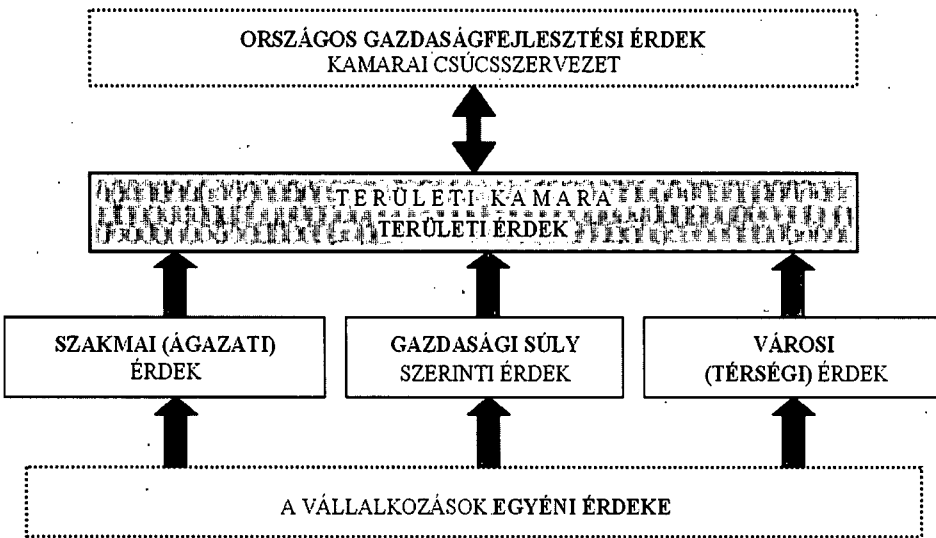
Napjaink egyik aktuális kérdésévé vált, hogy az egyes társadalmi csoportok hogyan tudják érdekeiket érvényesíteni a kamarák segítségével. E kérdés megválaszolásához először az érdek, az érdekképviselő fogalmát, az érdekcsoportok hierarchiájában elfoglalt helyét, majd a kamara történeti indíttatását, létrejöttét szükséges tisztázni. Ezek a következők: Az *érdek*: egyének és csoportok meghatározott cselekvési lehetőségei. Az érdek azonban

mindig konfliktust hordoz magában, „mert érdek csak ott van, ahol ellentét is van” (Hegel, 1817). Az *érdekképviselő* meghatározott társadalmi csoportok érdekeinek nyilvános védelme állami, regionális és helyi szinten. A demokratikus berendezkedésű országok politikájának természetes része az érdekképviselő működése, mivel így lehetővé válik az egyes társadalmi csoportok érdekeinek érvényesítése. Előfeltétele az egyesülési szabadságjog, enélkül az állam engedélyezi vagy tiltja az egyes érdekképviselői szervezetek létrejöttét, működését (Gyurgyák, 1994). A közjó a demokratikus felfogás szerint különböző érdekek küzdelméből, egyeztetésből születhet meg. A saját részérdekeiket képviselő csoportok azonban érdekkijáró munkájukkal veszélyeztetik a közjó érvényesülését (Bayer, 1999). Az 1. ábrán a kamarákban működő érdekcsoportok hierarchiája látható.

A gazdasági kamarák története Magyarországon

A múlt század elején az iparosodás, a kereskedelem fejlődése, a polgárosodás megteremtette mindazon felté-

Érdekcsoportok hierarchiája a kamarákban

1. ábra A törvény alapján a kamarai közösség területi egységként szerveződött újjá, majd 1870-ben döntöttek országos együttműködésükről, meghatározták fejlődési irányukat. Baross Gábor minisztersége idején a kamarák valamennyi gazdasági kérdésben a kormányzat legfontosabb partnereivé váltak. A kamarai hatáskör, az 1898. évi LXIX. és az 1907. évi III. törvénycikkek révén tovább bővült, meghatározva a kamarák szerepét az állami iparfejlesztési tevékenységben. Majd az 1922. évi XII. törvény további fontos hatás-

Forrás: Póla, 2007

teket, amelyek a gazdasági növekedést és a társadalmi fejlődést szolgálhatták. Így alakultak ki a gazdasági kamarák, amelyek feladata „a kereskedelem és az ipar érdekeit a törvényhozással, a kormánnyal és a hatósággal szemben képviselni, a kereskedelmi és iparosztály panaszait, kívánságait tolmácsolni, a kereskedelem és ipar állásáról statisztikai kimutatásokat és időszaki jelentéseket szerkeszteni s a kereskedelem és ipar fejlődésének útjában álló akadályok elhárításában közreműködni” (Révai Lexikon, 1997).

Ezek a kamarák magánjogi, tehát önkéntes tagságú, klubszerű, vagy közjogi, vagyis kötelező tagságú köztestületi formában jöttek létre a világ minden iparosított országában. A kamarai intézmény őshazájának Franciaország tekinthető, ahol az első kereskedelmi kamara 1590-ben létesült. A napóleoni francia megszállás nyomán előbb Németországban (1801), majd Ausztriában (1811) is megalakultak az első kamarák. Az egykori Magyarország területén az első kamarát 1811-ben alapították Fiumében, mely elsősorban külkereskedelemmel, tengerészettel foglalkozott, minthogy a kamara mindig a helyi adottságokhoz, a helyi vállalkozók igényeihez és lehetőségeihez próbál alkalmazkodni (Tolnay, 2000).

Igazi elterjedése az 1850-es években kezdődött, amikor egységes birodalmi kamarai szervezetet alakítottak ki, és az igen jelentős gazdaságsszervező, gazdaságfejlesztő szerepet látott el: kezdeményezte a tőzsdék, szabadraktárak, a Nemzeti Bank létrehozását, fellépett a mezőgazdaság fejlesztéséért. Új törvény vált szükségessé 1868-ban, mely megnövelte a gazdasági kamarák autonómiáját, s megtartotta az 1850. évi törvény rendelkezéseit a kötelező kamarai tagságról.

köröket utalt az ipari képesítés és az iparüzés területén a kamarai kompetenciába (Dobrossy, 1997).

A két világháború közötti Magyarországon az érdekképviseleti szervezeteken belül két csoportot különböztettek meg. Az egyesülési jog alapján szerveződő gazdasági-szakmai egyesületeket, melyek az államtól nem kaptak felhatalmazást az adott kör egészének képviseletére. A kamarák ezzel szemben törvényes érdekképviselet voltak, törvény hozta létre őket, meghatározva struktúrájukat, feladataikat és mozgásterüket. Autonómiájuk hatóköre jóval szélesebb volt az érdekvédelmi szervezetekénél, hiszen joguk volt nemcsak az egyes törvényjavaslatok véleményezésére, hanem a szakminiszter felé való javaslatételre is. Így több lehetőségük volt arra, hogy a kormányzat előtt megjelenítsék az általuk képviselt rétegek érdekeit (Strausz, 2007).

A magyar kamarai rendszer további fejlődése – szemben a nyugat-európai kamarákkal – nem volt töretlen. Először 1940-ben oszlatták fel a kamarák önkormányzatait, majd Szálasi kormánya függesztette fel működésüket. Bár egy évvel később újjáalakultak, de 1948-ban államosították őket, önkormányzatukat megszüntették, és állami vállalatok lettek a tagjai. Lényegében a Külkereskedelmi Minisztérium háttérintézményeivé váltak. A kommunizmus negyven évében csak lassan növekedett a szerepük, a hatvanas évektől külkereskedelmi tevékenységekkel kapcsolatos érdekképviseleti feladatokat látott el a kamara, majd 1980-tól érdekközvetítő, érdekegyeztető és érdekképviseleti funkcióval bővült a tevékenysége. Végül pár évvel a rendszerváltás előtt, az 1987. évi XVI. törvény hozta létre a Magyar Gazdasági Kamarát, ami regionális kamarák működését tette lehetővé, bár nem a klasszikus közjogi formában (Póla, 2007).

A klasszikus köztisztviselési, azaz kötelező tagságú gazdasági kamarák létrehozására 1994-ig kellett várni, amikor is 1994 márciusában elfogadta a parlament a XVI. sz. törvényt a gazdasági kamarákról, 1995. január 1-jei hatállyal. A gazdasági kamarák létrehozása szoros összefügg a rendszerváltással és az állam gazdasági szerepvállalásának csökkenésével. A kötelező tagság azonban sok vállalkozás számára „tehernek” tűnt, és csak a tagdíj befizetéséről szólt. Mivel majdnem egy év múlva az állami támogatást megvonták a kamaráktól, működésüket főleg a beszedett tagdíjából kellett megoldaniuk, így rendkívül nehéz helyzetbe kerültek.

sítványt nem ruházott rájuk. E szervezetek nem törvény által létrehozott jogi személyek, hanem egyesületként működnek, ritkán vesznek részt a szakmai közigazgatásban, és a kormányzatot tanácsadó munkájukkal sem segítik intézményes módon. Tevékenységük főleg az üzleti kapcsolatok kialakulásának elősegítésére és élénkítésére koncentrálódik. Az angolszász modellt követő kamarák függetlenek a kormányzattól és az állami közigazgatástól, fakultatív tagsági rendszerük miatt az adott gazdasági-szakmai kör kis szeletét képviselik, ezért anyagi erejük és társadalmi súlyuk elég csekély (Strausz, 2007) (1. táblázat).

1. táblázat

A magánjogi kamarai modell jellemzői

Ismérvek	Előny	Hátrány
magánjogi státus	– függetlenség – szabad alapítás és csatlakozás	– területi átfedések-erőforrások szétforgácsolásának veszélye
önkéntes tagság	– kezdeményezőkézség – keresletorientáltság	– korlátozott taglétszám – változó minőség – kompetencia-gyengébb befolyás – limitált pénzügyi támogatás
közfunkció nincs	– a tevékenységi kör megválasztása teljesen szabad	– biztos bevételek hiánya

Forrás: Póla, 2006.

E probléma megoldására a szolgáltatásaikat igyekeztek bővíteni, hogy ezekkel is minél több tagot „vonzzanak”.

1999. december 21-én a parlament hosszú vita után új törvényt alkotott (az 1999. évi CXXI. törvényt), amely 2000. november 1-jei hatállyal lépett életbe, és jelentős változtatásokat tartalmazott a kamarákra vonatkozóan. Ezek közül a legfontosabb, hogy eltörölte a gazdálkodó szervezetek kötelező kamarai tagságát és a közigazgatási feladatokat kivonta a kamarák hatásköréből (a szakképzési feladatok kivéve). Napjainkban is ez a törvény szabályozza a gazdasági kamarák működését, annyi változással, hogy a közigazgatási feladatok egy része visszakerült ezekhez a szervezetekhez.

A kamarai modellek

A piacgazdaságban alapvetően kétféle modell létezik: a magánjogi (más néven angolszász modell), mely legtisztábban az USA-ban jelenik meg, és a közjogi (más néven kontinentális modell), mely Nyugat-Európa több országában elterjedt. (A modellek jellemzőit lásd az 1. és a 2. táblázatokban.)

Az angolszász kamarai rendszerek fontos ismérve, hogy teljes mértékben alulról építkező önszerveződésnek tekinthetők: a központi hatalom nem „bábáskodott” megszületésüknél, ezért semmilyen állami joga-

A kontinentális modell alapján szerveződő kamarák köztisztviselési státusuk és az automatikus tagság miatt olyan törvényes érdekképviseletekké válnak, melyek az adott gazdasági kör egészét magukba foglalják, és a kormányzattal rendszeres kapcsolatban állva befolyást gyakorolnak a törvényalkotó munkára is. Az e modell szerint működő kamaráknak a gazdaság képviselőit, az országos és a helyi gazdasági döntések befolyásolására törvény által biztosított joguk van. Emiatt, illetve az államtól kapott pénzügyi támogatás következményeként autonómiájuk nem oly széles körű, mint angolszász társaiké. A központi hatalomtól való függetlenségük, illetve önkormányzatiságuk miatt azonban szélesebb pénzügyi alapokkal és tágabb jogkörrel párosulva olyan tényezői az adott ország gazdasági-társadalmi életének, amellyel számolni kell (Strausz, 2007) (2. táblázat).

Magyarországi sajátosság

A gazdaságszervezés a piacgazdaságban alapvetően a következő három szintet foglalja magában (Farkas, 2000):

- állami szféra (vagy politikai makroszféra): állami, kormányzati szervezetek (meghatározott törvényhozó, végrehajtó és ellenőrző tevékenységekkel),

A közjogi kamarai modell jellemzői

Ismérvék	Előny	Hátrány
közjogi státus	– jogi biztonság	– előírt tevékenységi körök
kötelező tagság	– teljes képviselet (és a kívülálló érdekképviseletének kizárása)	– a kezdeményezőkézség és a keresletorientáltság gyengülése
formalizált, konzultatív státus a kormánnyal	– intézményes hozzáférés a kormányzati intézményekhez	– az általános érdekképviseletből fakadó érdekegyeztetés és mérlegelés nehézsége
szabályozott regionális lefedettség	– kizárólagos helyi képviselet	– monopolhelyzetből fakadó problémák
közfeladatok	– a kamarák közelednek a magánszektorhoz	– köz- és magánérdekek képviseletének összehangolása

- mikroszféra: a vállalkozói-üzleti világ egésze,
- köztes szféra: az előző kettő között, a gazdaság-szervezési „szendvics” közepén elhelyezkedő szféra a maga sajátos intézményeivel, szervezeteivel és tevékenységével.

Az előbbi két szintet és intézményeit primer szféráknak lehet tekinteni, míg hozzájuk képest a „köztes” intézmények szekunder jellegűek. A primer szférák önálló saját meghatározással léteznek és működnek, feladataiknak és funkcióiknak meghatározott és alapvető struktúrája van. A szekunder jellegű mezoszféra szervezetei, intézményei ehhez képest a makro- és/vagy mikroszint által meghatározott közegben és az általuk meghatározott feladatok ellátására jönnek létre és működnek (2. ábra).

A két fő szféra között tehát megjelenik egy olyan „köztes szféra” és intézményrendszer, melynek szervezetei, intézményei az e két szféra által meghatá-

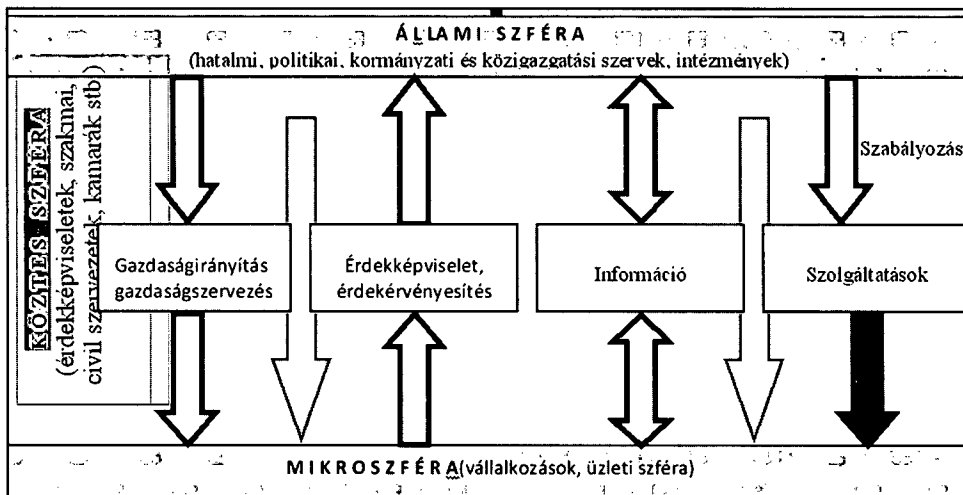
rozott közegben és az általuk meghatározott feladatok ellátására jönnek létre és működnek. Hatékony működésük elősegítheti a piacgazdaság működését tisztességes piaci körülményekkel és szereplőkkel, a vállalkozói szféra, azon belül is a legnagyobb tömeget képező kis- és középvállalkozók versenyképességének megerősödését. A 2. ábra mutatja a gazdaság-szervezés szintjei közötti kapcsolatok jellegét és irányát.

A magyarországi kamarai rendszer sajátossága, hogy az a közjogi státuszú kamarák közé tartozó köztestületként működik, de a magánjogi kamarákra jellemző önkéntes tagsággal rendelkezik, így valahol a két modell között ingadozik: mintha a helyét keresné. „A feladat azonban nem egy harmadik modell kialakítása, hanem a közjogi és a magánjogi modell közötti választás” (Póla, 2004).

Forrás: Póla, 2006.

2. ábra

A gazdaság-szervezés szintjei közötti kapcsolatok jellege, iránya

Forrás: Póla, 2006.

A közjogi kamarák feladatai Magyarországon

A gazdasági kamarák köztestületek. A köztestület fogalmát és alapvető szabályait a Ptk. a 65. §-ban határozza meg: „köztestület a kamara és minden más – önkormányzattal és nyilvántartott tagsággal rendelkező – szervezet, amelyet törvény vagy törvény rendelkezése alapján az alapításra jogosult egy vagy több személy hoz létre.” A köztestület a tagsághoz és a tagság által

végzett tevékenységhez kapcsolódó közfeladatot lát el. Az 1993-as Ptk.-módosítás azzal vezette be az új szerv-típusok szabályozását, hogy „egyes közfeladatokat ellátó szervezetek polgári jogi jogalanyiségének megalapozását” célozza. A törvény általános indokolása ehhez azt a magyarázatot fűzte, hogy az új szabályozás „az ún. nonprofit intézményrendszer kialakításának” folyamatába illeszkedik azáltal, hogy „megteremti az állam és a civil szféra köztes, változó mozgásterében létesülő új közjogi jogi személyek (köztestület, közalapítvány) magánjogi jogviszonyokban való részvételének lehetőségét” (Fazekas, 2006).

A gazdasági kamarák feladata, hogy „előmozdítsák a gazdaság fejlődését és szerveződését, az üzleti forgalom biztonságát és a piaci magatartás tisztességét, a gazdasági tevékenységet folytatók általános, együttes érdekeinek érvényesülését, valamint ellássák a gazdaság működésével összefüggő azon közigazgatási feladatokat, amelyeket a törvény a feladatkörükbe utal” (1999. évi CXXI. törvény). Ez utóbbit, vagyis a közigazgatási feladatok el-

látását 2000. november 1-jétől más szerv vette át, majd a 2003. évi törvény módosításával került ismét vissza a hatáskörükbe. „Az államnak nem volt, és azt mondhatjuk, még ma sincs átfogó koncepciója arról, hogy a gazdasági életben, az oktatásban, az egészségügyben stb. milyen szerepet vindikál önmaga számára, illetőleg mely hatásköröket tart fenn a „hagyományos” közigazgatás számára, és mely közfeladatokat ad át közjogi személyeknek, civil szerveződéseknek” (Kilényi, 1999).

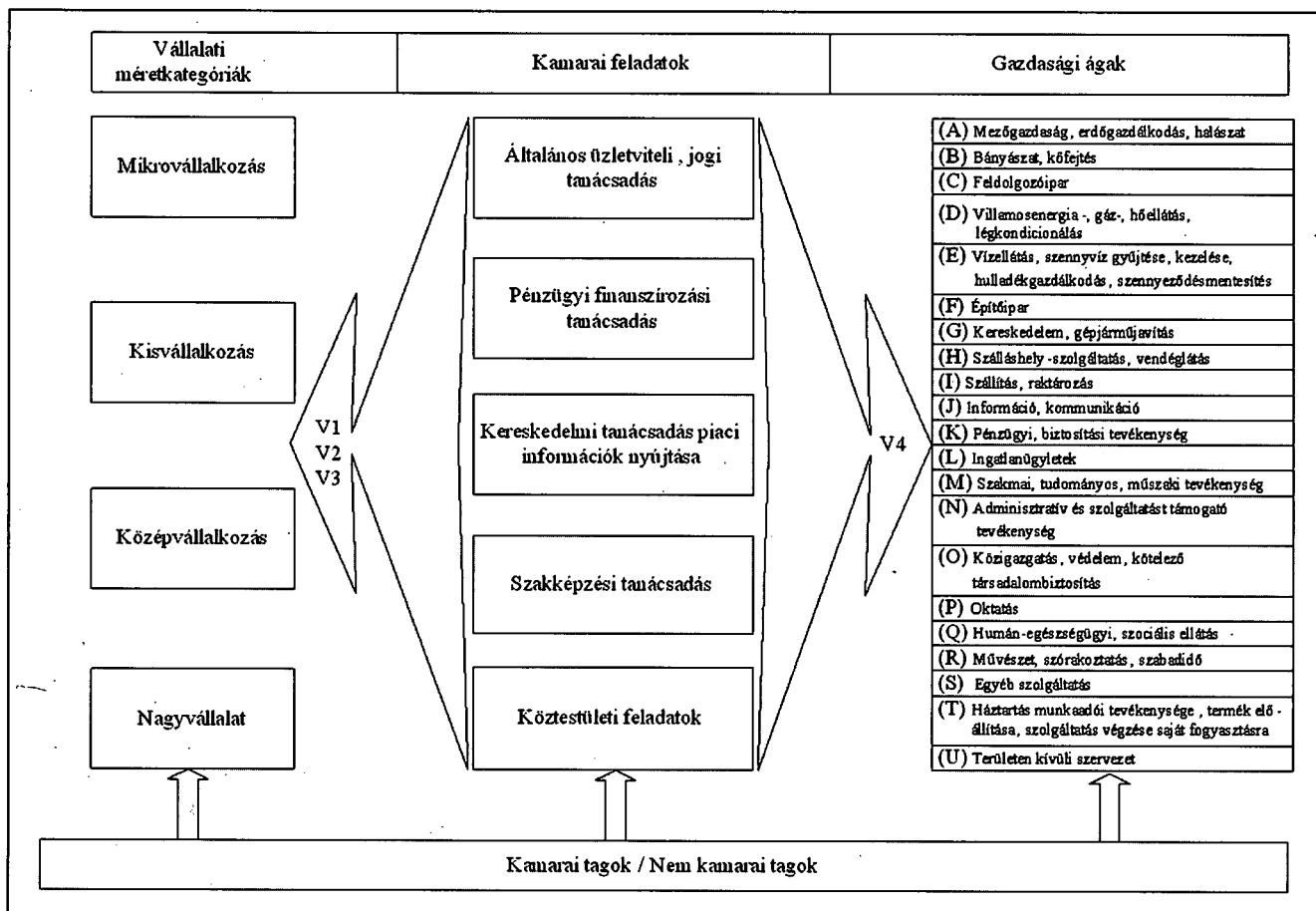
E törvényi feladatok ellátása érdekében a kamarák különféle szolgáltatási tevékenységeket végeznek. E szolgáltatások köre minden megyei kamaránál eltérő, empirikus vizsgálatom célja a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Kereskedelmi és Iparkamara (BOKIK) szolgáltatásainak elemzése.

Az empirikus kutatás logikai modellje

A BOKIK szolgáltatási tevékenységét a 3. ábrán látható koncepcionális modell segítségével elemzem.

3. ábra

A BOKIK által nyújtott szolgáltatások empirikus vizsgálatának modellje

Forrás: saját szerkesztés 2012.

A modell szerint három tényezőköteg összefüggését vizsgálom, éspe dig:

1. vállalati méretkategóriák: 364/2004/EK rendelet, és ezzel összhangban a 2004. évi XXXIV. törvény szerint: mikro-, kis-, középvállalkozás és nagyvállalat,
2. BOKIK által nyújtott szolgáltatások, feladatok:
 - a) *általános üzletviteli, jogi tanácsadás*: tájékoztatás a hatályos magyar jogszabályokról, vállalkozás alapításával, megszűnésével kapcsolatos segítségnyújtás, tanácsadás engedélyezési eljárásokban, minőségbiztosítási rendszerek kialakításánál tanácsadás, munkaügyi, környezetvédelmi, iparjogvédelmi, közbeszerzési tanácsadás,
 - b) *pénzügyi, finanszírozási tanácsadás*: pályázatok figyelése, hitelközvetítés, pályázatírásnál segítségnyújtás, Széchenyi-kártya hitellehetőségeiről való tájékoztatás, könyvviteli és adótanácsadás,
 - c) *kereskedelmi tanácsadás, piaci információk nyújtása*: belkereskedelmi üzletnyitási eljárásban való segítségnyújtás, élelmiszer-kereskedelem speciális szabályairól való tájékoztatás, üzleti ajánlatok közvetítése külföldre, belföldre, hazai és nemzetközi kiállításokon való részvétel szervezése, biztosítása, üzletember-találkozók szervezése, lehetséges hazai és külföldi üzleti partnerek felkutatása, információ a nemzetközi gazdaságpolitikai folyamatokról és kereskedelempolitikai megállapodásokról,
 - d) *szakképzési tanácsadás*: tanulószerveződések elkészítése, pályaválasztási tanácsadás, szakképzési ügyekben konzultáció, mestervizsgára való felkészítés, szakképzési pályázatok véleményezése, felnőttképzés, tanfolyamok szervezése, gyakorlati képzőhelyek ellenőrzése, minősítése, ezekről felvilágosítás nyújtása, tanúsítvány kiállítása, részvétel a szakmai vizsgabizottságok munkájában,
 - e) *köztisztviselési feladatok*: okmányhitelesítés, címlista készítése, származási bizonyítványok kiadása, építőipari cégek és gazdálkodó szervezetek kötelező regisztrációja, békéltető testület, választott bíróság és etikai bizottság működtetése,
3. nemzetgazdasági ágak: a nemzetgazdasági ágak TEÁOR szerinti besorolása.

A logikai modell alapján e fő tényezők között a következő összefüggéseket kívánom meghatározni:

- A vállalkozások mennyire ismerik a BOKIK által nyújtott szolgáltatásokat, vállalati méretkategóriánként csoportosítva (lásd 3. ábrán: V1 jelölés). Itt két nézőpontból mutatom be és hasonlítom össze a szolgáltatások ismertségét: a kamarai tagok és a nem tagok körében.
- Az igénybe vett szolgáltatások hogyan oszlanak meg vállalati méretkategóriánként. (lásd 3. ábrán: V2 jelölés).
- A szolgáltatásokkal való elégedettség hogyan alakul a vállalkozások körében, vállalati méretkategóriánként osztályozva (lásd 3. ábrán: V3 jelölés).
- Az igénybe vett szolgáltatások a vállalkozások nemzetgazdasági ágazat szerinti besorolása szerint hogyan oszlanak meg (lásd 3. ábrán: V4 jelölés).

A kérdőíves megkérdezés Evasys program használatával történik. Az így kapott adatbázisokat az SPSS-program felhasználásával, keresztábrás elemzés és klaszterelemzés módszerével kívánom elemezni.

További kutatási feladatok

A korábbi kutatások eredményei, melyek hipotéziseim alapjául szolgálhatnak a következők:

A kamarák által nyújtott szolgáltatásokat nemzetgazdasági ág szerint a kereskedelem, pénzügyi, biztosítási és az építőipari tevékenységet végző vállalkozások, méretkategóriák szerint pedig a mikro- és kisvállalkozások veszik igénybe. A közép- és nagyvállalkozások esetében kisebb és más jellegű szolgáltatásokra van igény. Ennek oka, hogy ezek a vállalatok saját tanácsadókkal, szakértőkkel képesek eredményesen és gazdaságosan megoldani gazdálkodási feladataik döntő többségét.

A kérdőívek részleges eredményei is ezt támasztják alá. A mikro- és kisvállalkozások körében a jogszabályváltozások, speciális témájú ismertető fórumok, üzleti partner keresése, kiállítási lehetőségek, címlista-szolgáltatás, finanszírozási forrásokról való tájékoztatás a leginkább keresettek, mivel náluk hiányoznak azok a belső anyagi és szervezeti erőforrások, amelyek nélkülözhetetlenek az eredményes működéshez. A közepes méretű vállalkozások a kiállításokon, vásárokon való részvétellel és üzleti ajánlatok közvetítésével kapcsolatos szolgáltatásokat veszik igénybe. A nagyvállalatok esetében kevesebb és más jellegű az igénybe vett szolgáltatás: inkább a kereskedelmi kapcsolatok kiszélesítése, az országos szintű érdekképviselet a céljuk.

Ezeket az előfeltevéseket szeretném igazolni vagy elvetni a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Kereskedelmi és Iparkamara 100 tagvállalatának segítségével végzett kísérleti vizsgálat eredményei alapján.

Felhasznált irodalom

1999. évi CXXI. törvény a gazdasági kamarákról

Bayer J. (1999): A politikatudomány alapjai. Budapest: Napvilág Kiadó

Dobrossy I. (1997): Kereskedelmi és Iparkamara Miskolcon 1880-1997. Miskolc: Forma Gmk

Farkas Gy. (2000): Kamarák és vállalati érdekképviseltek az integrációs felkészülésben. Budapest: Osiris Kiadó

Fazekas M. (2006): A köztisztviseltek szabályozásának egyes kérdései. Kézirat. Budapest: MAKI

Fülöp Gy. (2010): Stratégiai menedzsment. Elmélet és gyakorlat. Budapest: Perfekt Kiadó

Gyurgyák J. (szerk.) (1994): Mi a politika? Budapest: Századvég

Győr-Moson-Sopron Megyei Kereskedelmi és Iparkamara stratégiája 2005–2008. www.gymskik.hu

Kilényi G. (1999): Alkotmányossági és kodifikációs szakvélemény a gazdasági kamarákról szóló törvényjavaslatról. Kézirat. Budapest

Póla P. (2006): Gazdasági kamarák a globalizálódó világban. Tér és Társadalom, 3., p. 19–30.

Póla P. (2004): A gazdasági kamarák szolgáltatásai és szerepük a helyi gazdaság fejlesztésében. in: Pálné Kovács I. (szerk.) (2004): Versenyképesség és igazgatás (Tanulmányok a regionális versenyképesség igazgatási feltételeiről). Pécs: MTA RKK, p. 91–114.

Síkfői T. (1999): Mi is a kamara? Kézirat. Pécs

Strausz P. (2007): Kamarák a két világháború közötti Magyarországon. Budapest: L'Harmattan Kiadó

Számely G. (1996): Vállalkozói érdekképviseltek és kamarák. Doktori disszertáció. Budapest: BKE

Tolnay L. (2000): A gazdaság motorja – a hazai kamarák 150 éve. Konf. előadás. in: Dél-Dunántúli Gazdaság, 6. sz.